

Вишневі усмішки сільські

Остап Вишня

Пам'яті матері моєї,
бо їй першій усміхнувся я

ПОДОРОЖНІ ВРАЖЕННЯ

Традиційно почнемо. Як і всякий порядний "власний кореспондент".

Різниця тільки та, що всякий "власний" пише свої подорожні враження за два приблизно тижні до від'їзду, а я не встиг, і от доводиться писати, приїхавши вже на місце "капітального ремонту".

Я, мабуть, мину, як я до вокзалу їхав. Поперше, це для вас не дуже цікаво, а подруге, я не їхав, а йшов, пильно придивляючись, щоб по дорозі хто не хапнув з таратайки клунка з речами. Отже, за той час враження не було ніякісінького, крім "клунок". А клунок — так воно завжди клунок.

А далі вже пішли й "враження"...

Чимале враження на мене справили два грізних запитання дебелої молодиці, що стояла на східцях у вагоні з коромислом в руках.

Перше запитання — це: куди я пру, а друге: чи не повилазили в мене очі.

Я галантно відповів, що "пру" я в вагон і що очі в мене поки що на місці.

На все це резолюція молодичина була така:

— Чорти їх тут носять!

Але спасибі "чортам". Вони таки внесли мене в вагон, розсунули по дорозі ще з п'ять молодичь і посадили скрученим у чотири погібелі на власний клунок.

Доки вдарив третій дзвінок, дихання в мене збільшилося на 10, а пульс на 20—30 за хвилину.

Я, знаючи з медицини, що в моєму розпорядженні для дихання й для пульсу ще є одиниць по 10, особливо не хвилювався...

* * *

Бам! Бам! Бам!... Сіп!

— Ох! (це я так).

Бо відкинуло мене назад на чийсь поперек і поклало мою потилицю в задньої сусідки якраз на те місце, де поперек у неї переходить у "далі".

Там я й прикипів...

А передня сусідка швиденько гупнула мені на те місце, де мої груди переходять у "далі". Сіла та ще й (хай їй легенько ікнеться!) крутонулася разів зо два — уможувалась.

Звідси й "ох!".

"Прощавай, — подумав, — Харків!"

* * *

Пахло потом... Пахло молоком (коров'ячим)... Пахло... Та чим тільки не пахло?!

— Різні на світі запахи бувають! — казав мені колись один хороший чолов'яга, Кіндрат, що свого часу "з горілки" вмер.

І таки правду казав.

Бо справді: "Різні на світі запахи бувають"... Особливо в вагоні й особливо коли відпочивати журналіст їде.

Весняні запахи...

...Сиділа на "грудях моїх", мабуть, середнячка. Бо куркульки я не витримав би, а від незаможниці було б, напевно, легше.

Я потихеньку стогнав, ніжно пригортаючись обличчям до попереку задньої сусідки, а середнячка, сидючи на моїм власнім животі, голосно лускала насіння.

А за вікном жита красувалися, пшениці наливалися, голубіло волошками по житах, зозулило лагідно по лісах...

А за вікном сріблом у сояшних батогах жайворонило...

А за вікном:

...немає меж... і де кінці, що ставили б сонцям семестри у голубому молоці?

Так то ж за вікном!

А до вікна (аж подумати страшно!) ще попереків з п'ятнадцять і пудів шістдесят живої жіночої ваги, не рахуючи коромисел і глечиків з кошиками!..

* * *

Оця моя "смичка з селянством" тривала три прольоти.

Увесь час я згадував чийсь дуже мудрі слова:

"До селянства слід підходити вміючи, інакше замість "смички" казнащо матимемо".

Праведні слова. Іменно "підходити" й іменно "вміючи".

А я "підліг під селянство", і, треба вам сказати, підліг дуже незручно й дуже не вміючи.

І замість "смички" получилось саме "ох!".

* * *

Через три прольоти — останній "маїх" и. ирокою основою по моєму череву, останній "гуцик", а за нимл моє, щасливе вже й радісне, останнє "ох"...

З мене встали...

Війнуло спідницями...

Чийсь стрункі молоді ноги притьмом стрибонули з верхньої полиці на мою печінку.

Щось ухватило мене за голову й з криком: "Дивись! А я думала — глечик!" — кинуло.

Я заплющив очі. І мені так яскраво уявилося, ніби я лежу в південноамериканських преріях, а наді мною вихором смалить табун наляканих тигром бізонів...

Потім уже я й жита бачив, і волошки мені голубіли, покиваючи синенькими шапочками, й поля всміхалися: "Що, мовляв, проїхався?!"

"Чого ви, — думаю, — смієтесь?! Ну, проїхався! Так що ж?! Ви всміхаєтесь!.. А хіба з

вами такого не траплялося?! Хіба не про вас співається:

Ой поля, ви, поля,

Мати рідна — земля...

Скільки крові і сліз

По вас вітер розніс...

А в мене ще крові не було... Та й сліз не помітив... Так тільки... боліло".

* * *

Мерефа... Єзерська... Бірки...

У вагоні — я та ще дідок один, що весь час пильно на мене дивиться. Бачу, що хоче забалакати. Нарешті наважився:

— А як ви гадаєте — без віри жити можна?

Я думав про свою печінку, про англійський ультиматум, про те, чи побільшать на липень ставки.

— Можна! — буркнув. Дідок одсунувся й заспівав:

Возбранний уєводі побідительная.

Безпалівка! Фініш, значить!

А від Безпалівки — ви ж знаєте — й до Пасік уже недалечко. Так як устанете з потяга, так зразу ліворуч понад колією трохи, а потім убік навскоси, по дорозі на Гомільшу.

Гомільшу знаєте?

Ні?

Хіба не знаєте? Це по дорозі на Пасіки! Поміж нивами зеленими дорога простяглась. Ідете, а праворуч — ниви й ліворуч — ниви...

Коли не знаєте дороги, ідіть за підводою, що везе ваші речі.

Так і дійдете.

Ось уже й Пасіки недалечко... От і школа... — Трррр!.. Приїхали...

ОСЬ ВОНО — СЕЛО ОТЕ!

Село і серце — відпочине.

Т. Шевченко

І

Ох і харашо ж на селі!

Отут тобі вишня під вікном, а поруч осика, а під осикою жито, а за житом гарбузи, а за гарбузами картопля, а за картоплею нужник...

Усе вкупі, все росте, все буяє, все шелестить і все пахне... Ох і харашо ж на селі!

Ви знаєте, що таке село? Не з тез, не з статистичних відомостей повітпродкомісарів, не з донесеннів сільрад і волвиконкомів — не офіціальне село, таке собі село. Село, та й годі! Як у медицині кажуть: perse[6] село. Так оте perse село ви знаєте?

Ох і хароше село!..

Нема тут ні довготи, ні широти, меридіани різні його не торкаються. А так, вийшов собі на горбочок, і все тобі кругло. Отак просто — школа. Після школи — розправа, а отак живе Сторчиха, а навскоси кума Уляна, а посередині майданчик, а на майданчику

свині.

Сонце сходить на селі на сході, заходить на заході. Як треба обідати, воно собі підбивається так, що: "Ойойой! А вже сонце височенько!" І уявіть собі, яке оте сонце на селі слухняне: ніколи воно не підіб'ється раніш або пізніше, а тільки тоді, як треба обідати.

Живуть на селі люди, звать себе українцями. Правду казавши, населення не чисте. Крім 800 чоловіка українців, є ще одна дівчина, що її тут звать: "Та вона "руська"! Приїхала нещодавно з Саратовської губернії". Національної ворожнечі не помічається: спить з місцевими парубками, спить міцно, певно, й щоночі, й до того спить, що на тім кутку кажуть: "І бодай воно було тобі й сказилося, так ото цілісіньку ніч реготатися..."

Розплоджується населення не інкубаторами. Наслідки добрі: у Мотрі — Івасик, у Оксани — Гапочка, в Одарки — Митрофан. Це за тиждень.

Скрутно з харчами.

"Коли, дасть бог, уродить, у нас ця справа веселіш пойдьоть, — казав мені дядько Онисько. — З грушевого борошна багацько не зажартуєш. Одне слово, тяжкувато".

Віри населення православної. До церкви ходять. Хоч уже дуже помітно вплив подій церковних на селі. Та й місцеві іноді причини шкереберть ставлять довічні, сталі й міцні, як дуб, церковні традиції.

От, приміром, релігійне нещастя: місцевого батюшку з полуниць обдуло. Хоч вітри й одходять, а правити тяжко, та й небезпечно. Ну й розпука.

А атеїсти є.

— Що ж, мовляв, ну, обдуло батюшку. Так що ж. Хай матушка правлять. Не все одно? Невже ж таки батюшка, живши скільки з матушкою, та не передали їй своєї святості...

— Так воно, так. Але... А з другого боку:

— Та ви б, матушечко, та порадили б свого батюшечка: хай би вони до автокефалістів: автокефалістів з полуниць ще не обдувало.

Кипить парафія...

II

Але є одна штука, що трохи не примусила мене при в'їзді в село рывкнуть:

— Повстаньте, гнані і голодні!..

Що б ви гадали — що то за штука? Арка!

Якраз проти самісінької школи. Уквітчана сосновими вітами з отакусінським червоненьким папірцем нагорі...

— Що вже попервах коні полохались, так і не доведи, царице небесна! — казав Митро Хведорович.

— А тепер?!

— А хіба не бачите?! Іде, лиха личина, й хоч би тобі що! Позвикали!

— Це на Перше травня таку встругнули!

На шостім році революції Пасіки арку побачили! А таки побачили, й тепер, коли балакаєш із котрим із пасічан, то так і плигає в нього й з очей, і з бороди:

— Ось які ми!

Та вже хвастатись, так хвастатись!

— Є в нас іще й "трибунал".

Скрізь, положим, той "трибунал" просто собі трибуною зветься, а в нас він "трибунал". Але то нічого: нам можна.

Щоправда, хтось у того "трибунале" поміст свиснув і висмикнув одну ногу, але три його нозі з погордою свідчать, що Першого травня на пасічанському майдані "революція йшла"...

— Капосні хлопці! Ну нема на них ніякого впину! Та воно, сказать, і дерево добряче: чи там на підсошок, чи на люшню!.. Ну й не втримались!

...Так що ви, братця, з нами не шуткуйте!

Бо почім ви знаєте: може, ми на той рік на Перше травня чи на Жовтневу революцію такого "трибунала" вшкваримо, що ви там у столиці на Миколаївському майдані з своїм просто:

— Закройсь! "І нікотрих цвяхів!" 1

* * *

А так тихенько в нас.

Оremo. Сіемо. Плодимось, як і всі православні... Живемо, одне слово...

Хоч тітка Сторчиха (знаєте, що через дорогу живе. Ворота в неї чорні, а півень голоший), так та тітка вдарила оце об поли руками:

— їй же богу, до Покрови не видержу!

— Чого ви, тітусю, так?

— Ой, Михайловичу, не видержу! Байстря вб'є!

— Чиє?!

— Наше з донькою!

— Так чиє ж воно: чи ваше, чи доччине?

— Ох, голубчику, й не знаю, й не скажу!!

— Отакої...

— Не іначе, як наврочили! І берегла ж, і додивлялася! Подумайте ж таки: сімнадцятий годочок їй тільки, як оце жито почало красуватися, пішов... І де воно взялося? Ну нікуди-нікудисінько з двору ж не ходило!

— "Само", мабуть, тітусю, до двору прийшло!

— Ото якось у пилипівку ще вскочила в хату як навіжена. "Чого ти", — питаю. "Щось мені,— каже, — мамо, привиділось". А сама пополотнілапополотніла... З того часу ото, дивлюсь, а воно... а воно... Ох, не видержу, люди добрі, не видержу!

— Нічого, тітусю! Бабою будете!

— Ох, не видержу!

Бачите, як у нас?!

А в вас хіба таке трапляється, щоб з переляку діти були?[7]

Та як же його не любити — село оте? За таємниці оті! За несподіванки! Хіба його визнаєш? Хіба його влучиш?

От лежу на горбику під вишнею! А почім ви знаєте, що під тим горбком є? Може, там такої, як той казав, "курської аномалії", що копни його, так воно тебе самого сторчка поставить... А може, нафтою так ушкварить, що сам Керзон навзнак лясне!

Або дивіться: он ярком, ухопивши за хвіст теля, чиєсь білоголове в драних полотняних штанчатах стрілою мчить...

Хіба ви знаєте, що з отого білоголового буде?

Може, то майбутній редактор "Вістей"?

А може, голова "Плуга"?

А не може хіба бути так, що років через двадцять п'ять — тридцять прийдете до "Червоного Шляху", а воно на редакторськiм кріслі сидить і рукописів ваших не приймає...

За можливості необмежені любіть село... З нього піде! Все з нього піде!

Воно ще спить! Солодко спить, і на ниві порсаючись, і за телям летячи!

Розбуркуйте його. І не багацько для того й треба.

Повставляйте тільки шибки в школі, та щоб у тій шафі, де тепер миші бігають, щоб у тій шафі книжки були!

Тоді з отого беззубого, що без штанів з двору вискочило, напевно Валер'ян Поліщук вийде.

А з того, що на колодах рукою підборіддя підперло та на сонце дивиться, — Павло Тичина буде.

"ЗЕМЛЯ ОБРОБОТКИ ТРЕБУЄТЬ"

Коли ви йдете з Безпалівки на Пасіки, ви обов'язково зупиняєтесь над нивою, пильно придивляєтесь до неї й міркуєте: "Що ж ото за штука на цій ниві росте?"

І довгенько так міркуєте, аж доки підійде до вас Митро Хведорович...

— Митре Хведоровичу! Що воно за таке отут посіяно? Здрастуйте!

— Здрастуйте! Оце? Оце так што, мабуть, чи не вівсюг пойшов! Густо взяв! Сіяли овес, а воно не вийшло — завівсюжило.

— А ото?

— То не іначе, как мишій! Бачите, просто вам під щітку дерьоть! Гунька думав ячну кашу їсти, та не вдасться. Мишій не свой брат: хоч кого заб'ють. Покурить нема?!

— Є! Закурюйте!

Митро Хведорович — пасічанський "гражданин", у смушевій шапці (температура в затінку 40°), в "бамазеевій" сорочці, босий і в стьожках замість штанів.

— Були когдасьто штани, — дивлячись на праву ногу, каже Митро Хведорович.

— А помойому, будуть ще! — всміхаюсь. — У вас штани в потенції, Митре Хведоровичу! Виростуть. Бачите: ниточка з ниточкою переплітається! Так, дивись, і виснуються!

— Та виснуються. Будуть, бог дасть.

Митро Хведорович — філософ. Знає "одкровеніє Івана Богослова" й навіть коневі хвоста зав'язує "по одкровенію".

— Смієтесь? А чи не так ув "одкровенії" понаписувано? Чи не позасновувано світ

божий дротами?! Чи не град страшний після посухи пекучої! Тожто бо й є! А ви смієтесь!

Скільки Митрові Хведоровичеві років?! А я знаю?

Може, двадцять сім, може, шістдесят сім!

Митро Хведорович будуть із тих "граждан", що вгадати їхній вік можна тільки або на храмове свято, або на Великдень. Коли вони вмиваються... А так — глибока це таємниця!

Ану, вгадайте!

Середній на зріст! Кремезненський! Борода росте й з очей, і з ушей. Волосся копицею. Ні шатен, ні блондин, ні брунет... Якого ж кольору? Хто й зна! "Неопредельонний!" Коли розтулить губи, здається, ніби він ухопив шість білихбілісіньких квасолин (зуби). Очі? Очі там! Десь за густим лісом, зеленуватокаламутними озерами. А навкруги них тиша й спокій! Іще раз: спокій і тиша! І ніколи, мабуть, на тих озерах ні хвиля не пробігала, ні риба не плюскала.

Угадали?!

Ну, скільки ж?!

Двадцять сім?! Сорок сім?! Шістдесят сім?! Отожто й воно!

А Митро Хведорович уже Вустю заміж оддав.

— Хоч воно, знаєте, й заміж тепер пішли!

— А що таке?

— Уремени якісь! Недійствительні! Сто п'ятдесят отих лимонів у спалком оддай, а сто тут, у себе! От воно й двісті п'ятдесят! А вона тобі покрутитьсяпокрутиться, та потім таке: ні вдова, ні молодича...

— А вам чого турбуватися?! То вже її справа! Не маленька: як хоче, хай так і живе!

— Та то так! Та тепер воно якось-то так пайшло...

* * *

Сіли...

— А що воно, Митре Хведоровичу, за знак, що ото нивки ваші так завівсюжило та мишієм укрило?

— То воно от що главное: земля оброботки, як казав оце агроном, потребуєть. Ну, воно, мабуть, і правда. Бо без "оброботки" самий тобі вівсюг...

— А скільки ви вже хазяйнуєте?

— Та літ, мо', з тридцять, мо', й більше.

— Без "оброботки"?

— Та оремо.

— А може б, ви зовсім і не орали, тоді, дивись, готові паляниці росли б?

— Не, навряд... Он, бачите, жито... Плохувате, що й казати! Так, денеді колосок стирчить. То само виросло!

— Як само?!

— А так, само! Торік, мо', чули, у нас у липні градом геть до коріння оці всі поля вибило. Якраз перед жнивками... Вже дехто навіть устиг і в копи покласти. Так воно як

чесонуло, так, повірите, ну голісіньке тобі поле, як бубна. Так ото восени поприорювали, та воно ото й посходило: бог таки не залишив своєю милостю. Так бачите, зовсім плохувате. А думали, що нічого буде... А я так своє отам на леваді й приорювати не приорював, забув якось. Так тепер таке, що, матъ, хліба не буде...

"Земля оброботки потребує..."

Зустрівся оце з одним тутешнім селянином, що на всю цю округу він один господарює більшменш культурно. Енергійний і досвідчений господар. Завів у себе шестипільний сівооборот.

— Який сівооборот, — питаю, — у місцевих селян?

— А ніякого!

— ??

— Чого ви так? Правду кажу: ніякого. Щороку жито чи ячмінъ, чи овес... Тобто: вівсюг, пирій, мишій... Навіть толоки в нас отут не побачите. Бачили врожай? То ще нічого. А то таке, що сором оком глянути...

"Земля оброботки потребує!" "І Митро Хведорович оброботки потребує!"

"І імена їх, ти, господи, сам знаєш: усі вони ґрунтової оброботки потребують!"

— Чуєте?!

"ГОЛОВПОЛІТОСВІТА"

У місті та установа, що "Головполітосвітою" зветься, так цілі апартаменти величезні займає, з кабінетами, з залами, з канцеляріями, з музками, теками й іншими всілякими "комами".

А на селі ця справа значно простіша. Портативніша, сказать би.

Бачите: он через дорогу під куминими Уляниними ворітьми — кілька колодок лежить... Ото й є наша "Головполітосвіта"...

"Праця" починається так само, як і в місті: о 9—10 годині. Тільки там уранці, а тут увечері.

Колегії нема. Кожний сам собі "колегія".

Тез не пишуть...

За тези править гармошка...

А за тими "тезами" все йде, мов по писаному.

За голову Андрій.

Хто такий Андрій, хочете знати?

— Ну й сукин же син! — так характеризувала його Уляна. — Земля під ним, анахтемським, ходором ходить! Та там як скаже, як прикаже, як тупне, та як ухопить мою Химку на "польки", так, ну, як ото вихор, щеймин хлопець!

...Працює "Головполітосвіта" систематично щовечора. Як ото тільки починає сутеніти, чуєте з переліску за Уляниним городом:

— Ахххи! Чорнява!

То голова "Головполітосвіти" на "занятія" йдуть!

За кілька часу, дивись, з улички або через тин з'являються постійні одвідувачі нашої культосвітньої установи. І починається...

Починається завжди з польки. Середина праці — полька. Кінчається все теж — полькою.

Метелиці чи там чогось іншого, що колись ми свого часу вигупували, нема... Польки!

На які ж тільки "музком" коліна її не сибірить?! І так... І сяк... І отак... А Андрій!! Андрій!!

Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує... Еееех!!

— Повірите, — казала Уляна, — під п'ятдесят літ маю, а, їй же богу, іноді сидю біля вікна й соваюсь! Ну, як шилом, повірите, хто штрика! Аж старий іноді гримає: "Ти б, — каже, — стара печерице, краще святої євангелії почитала!" А я не вдержусь! Ну сова мене, кида мене, не при хаті згадуючи!

...Та де там утриматися?! І ви б, їй-бо, не втримались!

— Я, — казав дід Савка, — вже, здається, всього бачив, а сидиш оце на ґанку, та за бильця так і держишся!

Ноги якось самі собою тільки: дриг! дриг! дриг! І хапаєшся за ліву то за праву.

А воно як іще молодик Великим Возом на Чумацький Шлях виїде та ще як чортяка тобі над самісінький ґанок соловейка принесе, — ну, нема тобі порятунку, й квит!

Іноді гармошка затихає...

Тишатиша...

Аж ось різонув тугу тишу "ляск".

Лящить або Химка, або Марина...

І в голосі тім і біль, і щастя, і протест, і згода!

Одне слово — і хочу, і не хочу! Не розбереш!

То вже Андрій в "емансипацію" вплутався!..[8]

Хвилина... і регіт!

Дзвінкий, розложистий регіт скаженими покотьюлами подався через перелісок у ярк. Докотився до дубового лісу, що генген по тім боці, за пшеницею — й мчить назад, та по пшениці перепелятами...

...Музичний відділ кінчився...

Далі — вокальний!..

Починає Тимоха:

Як була я молода,

То була я резва...

Тут уже мої сусіди рішуче йдуть до хати й зачиняють двері...

Високим фальцетом кінчає Тимоха останній куплет... І знову регіт... І знову "ляск"...

І так до першої, до другої години, а то й більше... На останку ще буйна злива польки й вихор із спідниць та з чобіт...

Останній акорд. І "Головполітосвіта" йде спать... Ідуть парами...

"ЖІНВІДДІЛ"

Коли отак глянете на наше село, розведете руками:

— Ну самий тобі "Жінвідділ"...

Дивіться: он Сторчиха за ворітьми когось кляне. Кого?

Спитайте її: вона й сама не знає... То вже в неї така професія...

Прокидається з "трясцю" й лягає з "сто чортів"... Он кума Тетяна репіжить Миколку за те, що шапку, "стерво собаче", згубив...

Он Наталка Василю деркачем виховує:

— Слухайся, сукина дочко, матері! Слухайся!

Он Домаха... Он Параска... Он Устя... Он Горпина... Он... он... он...

Ні, краще перечитайте святці: там вони всі є... Це ж тільки на вулиці. А ще ж по городах, по хлівах, по садках, по клунях...

Дід Глушко, так той просто сказав:

— Баби тії в нас, ну, як жукакузьки!.. За проводиря тут у нас править Уляна... Вона головний організатор, проводир і радник. Засідання "Жінвідділу" по неділях удень на тих самих колодках, де ввечері "засідає" "Головполітосвіта"... Порядок денний?!

Єх, голуб'ята мої! Коли б ви там у столиці могли за якихось чотирип'ять годин вирішити стільки справ, скільки наш "Жінвідділ" вирішує,— я з почуттям щонайдужчого до вас подиву офірував би вам чудесну сукувату грушеву палку, що нею я по лісу гадюк смалю!

Матіночко моя! Чогочого тільки вони не обговорять, чиїх тільки кісточок вони не поперевертають!.. Кому тільки не ікається в цей день!

Починається (не так, як у вас!) з біжучих справ!

...А чи водили свою Муру до бугая?

...І щось я, голубонько, помічаю, що в моєї молока меншає! Коли б то, господи, не відьма!

...І не говоріть, матінко, цур йому, пек! На тім тижні в Свинарному входить Чопиха, так уже стемніло, в хлів... А воно зпід корови тільки — шусь!..

...А чули, в Сторчихи — донька?! Я їй казала: "За своїми, шеймо, дивись!" А тепер ік Петру: "Нате вам, мамо, онука!"

...А та! Щербата?! "Чхать, — каже, — я на вас хочу!" Ач яка! Чоловік тільки з двору, так мов той роплан, через тин у садок до Петрового Гната! "Чхать!"... Матері своїй у великодній очіпок чхни, сукина дочко!..

...Це — "внутрішні справи"...

А політика?! І зовнішня і внутрішня?!

Та куди тому нещасному "Рейтерові", чи "Рості", чи "Ратау"?!

Таких "кореспондентів", як має наш "Жінвідділ" (а за ним і все село!), жодне найкраще й найпопулярніше агентство не має!

..."Чули?! (пошепки)... Київ уже! Як ударили з Адесу, так усі комуністи та жида, ну, як язиком їх ізлизано!"

..."А Петлюра відозву пропечатав! Щоб мені, каже, ік Спасу й отакісінького комуніста на Україні не було! З англичанкою йде!"

..."А вчора в Таранівці на базарі бомагу читали... Ленін пише: "Одказую, —

говорить, — усю власть тому, хто мене вилікує. Бо заслаб, — говорить, — я, а видю, що не по порядку з людьми "обращаетесь"...

...А!.. А!.. А!..

Зовнішню й внутрішню вичерпали... Далі йде найголовніша й найпекучіша справа. Справа виключно жіночої компетенції. Релігійна справа. Тут уже дискусії і з високими нотами... З позами, з рухами, з руками в боки...

Тут турнір баптистів, адвентистів і православних... Переважають адвентисти! "Православне" мовчить!

Коли яка й поткнеться:

— А всетаки церква так воно не те, що ваші читанки та співи під повіткою!

— "Церква"?! "Під повіткою"?! Засвербіло, мабуть, самій під попа лягти?!

(Місцеві "батюшечка" дуже слабкі, щодо "адамових реберців", і мало не щотижня за ту слабкість платять власними святими ребрами)...

Релігійні дискусії рідко коли кінчаються без "страждання" за віру "христову"... Найбільш мук святих зазнають очіпки...

Поширюється сектанство.

Як я'вже зазначав, найбільший успіх мають адвентисти.

Хоч і таку поважну "релігію", як адвентисти, іноді перемагає простісінька череп'яна ринка.

Оришка вже зовсім була до адвентистів пристала. Вже з місяць і на "казання" їхні ходила, й церкву забула, й лаятись перестала...

І треба було їй позичити Христі свою череп'яну (ну, зовсім новуновісіньку!) ринку. А та розбила!

— Так така ти, сякатака, свята та божя!! Живою до бога лізеш! А ринку розхокала та тоді: "Сестрице, не лайся!" Не лайся? А купить мені таку ринку бог твій одвентиський?! Очі під лоба закотила, та вже й Варвара, думаєш, великомучениця?! Береш, страмнюча, ринку, не бий, голова б у тебе тріснула.

І в першу неділю пішла до церкви. Ще й на часточку понесла...

* * *

Грім серед ясного неба! У неділю сходка! Голова сільради заявляє:

— Жінка має однакові права з чоловіком! Коли котрий битиме чи лаятиме, має право кожна вести його до розправи... Тут ми з ним знаємо, що зробити! Вибирайте делегаток!

"Владики" всміхаються!

— Варитиме, положим, моя, як і досі варила!! А дід Глушко пихнув люлькою, сплюнув та:

— Ото й мою в делегатки?! Та не буде діла!!

А і в баби Глушчихи, і в тої, що "варитиме, як і варила", десь далеко-далеко, ажажаж ондечки, вогники блимнули...

Як темної ночі на глухім болоті Іванові хробачки блимають...

ОСВІТА

Освіта на селі...

Ну, тут навряд чи вийде усмішка, та ще й "вишнева"... Боюсь, що тут уже буде "вишневий рид"... Школи... Учителі... Учителі... Школи...

Скажіть, будь ласка, чи вже в вас там усіх святих і богоносних великомучеників шашлі поточили?

Коли всіх і коли ще на такий "крам" попит є, то я, беручи на себе всіляку відповідальність, можу вам з особливою порукою рекомендувати висвятити на "найстрастотерпніших великомучеників" учителів сільської народної трудової школи...

І коли б знайшовся який "літописець", що докладно те життя списав би, то всі оті "Антонії й Тодосії й інші чудотворці печерські" повилазили б із раків.

Звільняй, мовляли б, братіє, місця для вчителів народних, бо наші муки, то "вроді как" лоскіт ніжними пальчиками чудового вечора під деревом "райським"...

Послухайте:

— Двадцять п'ять пудів жита на рік! І все! І їж! А хоч дивись!

Такий договір сільради з повітовою наросвітою. Пуд на місяць, 14 фунт, "хліба нашого щоденного" на день...

А як штани протруться?! (Та вже й попротирались!)

— Наука, — скажете, — така штука, що її чи давати кому, чи сприймати без штанів навіть краще! Більша площа сприймати!

— Такто воно так! Воно нам, молодим, може, й нічого, а старим учителям, що по п'ятнадцять, двадцять і більше років у штанях учили, тепер без штанів якось незручно: муляє й сквозить...

А воно, їйбо, без штанів! Як В. Коряк каже:

— Ну, літерально, без штанів!

Та й на самій житній "пайці" навряд чи поженеш тую мудрість книжкову...

Така вже та мудрість дуже мудра: хоч здохни, а чи салом її підмасти, чи кандьором з олією...

Калорій, — як учені люди кажуть, — тая мудрість вимагає...

А їх, тих калорій учених, 1 "ж" фунти всього тільки, та ще й у хлібі, та ще й у житнім!

Та поки видереш іще ті двадцять п'ять пудів, то з тебе потом і нервами калорій вилізе пудів на тридцять.

Це вчительство!

А школи?!

І мастити, й стеклити, й крити, шити, ушивати... Це — зокола. А всередині?!

Одна книжка — читанка без палітурок для третьої групи... Яка?!

А я знаю, чия вона, який у неї автор, коли вона з тридцять сьомої сторінки починається?.. Починається вона так:

Какъ просторъ степной Широко великі, Какъ в степи глухой Умираль ямщикъ (стр. 37).

І посередині в неї так:

Малороссъ медлительнъ въ своихъ движенияхъ, смотритъ ньсколько изъ подлбья...

Свою хату малороссъ ставить особнякомъ. Возль хаты оиъ разводить садикъ съ вишнями, черешнями и сливами, съ подсолнухами и макомт>... (стр. 234).

Добре, що хоч "з макомъ"... А кінчається тая книга так:

Человѣкъ, наносящій вредъ своєму мозгу, можетъ быстро сократить свою жизнь и даже сойти съ ума (стр. 440).

І кінчається ж, дивіться, ота книга отаким страшним попередженням, а по ній же вчать... та ще й раді, що хоч така є...

Раді, що з ума, кінець кінцем, посходять!

Продивившись оту книжку, я (а я, як відомо, з "малоросів") перестав бути "медлитель" в своїх движениях": опинилася вона, книжка, аж за копанкою!

А щоб підтримати автора, ще дужче "смотрю изъ подлѡбья".

У нас іще золото, а не діти, коли вони, щоб грамотними бути, хором не ріжуть:

"Преблагій господи, нізпошли нам благодать Духа твоего святаго,

Сільраді нашій на утешеніє, а Наркомосові на пользу"...

"СЕЛО — ТЕХНІКА"

Скрізь і всюди чуємо:

— Техніка в нас на селі слабувата!

— Поліпшити техніку слід! Тоді житечко як попре, так заллемо закордон! Зливою на нього зерно пустимо! Техніку тільки дайте!

Не по правді галасують!

Техніки на селі скільки завгодно й ще одна.

Яких вам машин треба?

Орати? Сіяти? Косити? Молотити? Молоти?

Все є.

Давайте по черзі!..

Машини — орати.

Трактором така машина зветься?

— Є!

І є на скільки хочете сил і на які хочете сили! Є на одну кінську силу! Є на дві кінські сили! Більше тих, що на дві кінські сили!.. А то ще є мішані сили: дві кінські й одна коров'яча. Дві воліві й одна кінська.

Є й на дві чисті воліві сили!..

Бачив навіть "трактора" на одну кінську й на одну бугаячу силу! І такі є!

Оре, братця, аж "дим ідьот!"

"Двигун" спереду, "регулятор" іззаду!

"Двигуни" тут звуться так: Оришка, Вустя, Ванько, Пилип, Кіндрат... Одне слово, системи найрізнокалібернішої.

"Регулятор" з такими ж приблизно назвами...

"Регулятори" добрі: нажме — три вершки завглибшки, попустить — два з половиною.

На глибоку тільки оранку важко нажати: харч плохувата.

Палива на "трактори" так само хапає.

Є тверде (ніби вугілля кам'яне), є й рідке, власне, не рідке, а скоріш — газувате! Газ!

До твердого належить пужалної.

Після пужална здорово й кінські і всілякі інші сили працюють!

Газувате паливо, що так саме надає чималої сили "тракторів", має різні назви.

"Но! Не здохла б вона тобі!"

"Цабе! Вовки б тебе були з'їли!"

"Соб сюди! Не "бдере тебе!"

Палива цього на селі невичерпні родовища.

Та що, щодо орати — село машинами і всім іншим забезпечене...

Машини — сіяти В кожному дворі побачите!

"Сівалка" на один сішник! Тільки великий сішник — пудів так п'ять зерна! Універсальний сішник!

Коли треба сіяти — він "сішник". Коли до млина жито везти — він лантух... Коли після обіду спати хочеться — його можна або під грушею розіслати, або вкритися ним.

І коней до такої "сівалки" не треба...

Чіпляється собі хазяїнові на шию й "пайшла рвать"...

Косарки — снопов'язалки

Сама косить, сама й скида "самоскидка".

Тільки не "лобогрійка", що скрізь ото, по прейскурантах ви бачите, а "всегрійка". "Гріє" й лоба, й поперек, і решту...

"Двигун" у косарці той, що в "тракторі" за регулятора править...

За "косаркою" йде "снопов'язалка"... Дуже зручна машина.

У закордонних снопов'язалках снопи в'яжуться шпагатом, а в нас ні... У нас снопов'язалка удосконаленіша: сама крутить перевесла й тими перевеслами в'яже! Не треба витрачатись на шпагат. Дешевша...

Та ще до того й співає, й дитину годує, й галушки варить, і лається...

Силу різних відділів наша "снопов'язалка" має... Підмазується й "косарка", й "снопов'язалка" салом, галушками, огірками, цибулею й сирівцем... Шмаровидла — досить.

Молотарки

Є в кожному дворі. На одну силу. Виключно парові. Як захватить, аж пара йде.

По деяких дворах є двітричотири "молотарки"... Отоді робота, так робота! Аж гуде! Тільки —

Гупгуп! Гупгуп! Гупгуп! Прекрасні машини...

Зерноочисні машини

Віялок у кожному дворі по чотирип'ять. Ряденце на току — й "вію, вію, повіваю!" Навесні в кожній "віялці" квочка сидить, другою "віялкою" зверху покрита...

"Трієрів" штук по семеро в кожного хазяїна! Що дев'ять місяців — то й новий "трієр"... Сидять собі й одбирають різний "кукіль"... І весело!

Не треба тобі ні мазати, ні решета міняти... Пройшовсь батогом або деркачем по головах і працюють "трієри"...

Сила різних машин є на селі...

"СЕЛО — КНИГА"

Сказати, що на селі бракує друкованого слова, не можна.

Таке "слово" на селі є. І його чимало.

Коли взяти кілька хазяїв заможненьких, що в них і 1921 року дещо вродило, то в кожного з них можна знайти цілий асортимент друкованого слова видання 1921 й 1922 року...

Видання цих років найбільше.

Друкованого слова з часу дореволюційного, часу Центральної ради, гетьманщини, денікінщини вже менше. Але є й таке.

Лежить те друковане слово здебільша на горищі по схованках, по торбинках.

Дехто позапихував його в пляшки, позасмолював і позакопував.

Читають те слово друковане дуже рідко.

Так іноді довгого зимового вечора витягне Кіндрат Степанович торбинку чи скриньку, одчинить її, вивалить на стіл те слово друковане, почухає потилицю й похитає головою:

— На якого чортового батька я збирав оце все? Ну й дурний! От дурний!

— А не казала я тобі?

— Казала! "Казала, та не зав'язала"!

— От і милуйсь!

— Та ні тобі закурити, та ні тобі хоч би що! Ну куди ти його?

І знову збирається воно в торбинку або в скриньку й тириться на горище до другої перетруски. Видання 1923 року вже мало.

— Не хапає! Та й де його набратись, коли тобі супоня півсотні! Діла!

І оце тепер, коли пригадаєш, скільки того "друкованого слова" кинуто було на село 20, 21 та 22 року, так просто дивуєшся, яктаки до цього часу не встигли зліквідувати на селі неграмотності.

Правду каже приказка:

"Вік живи — вік учись".

Що б було замість різних малюнків та "водяних знаків" на тім "слові" понадруковувати азбуку та читанку. На всі б три читанки вистачило. На "лимонах" — азбука. На "п'ятилимонах" — одна читанка. На "десятилимонах" — друга. І т. д., і т. д.

От тепер, довгого зимового вечора, і було б що читати Кіндратові Степановичеві, торбинку чи скриньку перетрушуючи. А так Кіндрат Степанович нервується, бо:

— Воно мені без діла!

* * *

Корисної книжки, що й казати, на селі обмаль.

— Чи нема там у вас якої газетки чи книжки? А то дивіться — до чого докурився?

Читаю: "Царбо царствующих і господь господствующих приходить заклатися й

датися в снідь верним".

— Бачите, до чого дійшло? Цар царствующих прийшов снідати з вірними, а я з нього цигарку! Гріх — та й тільки!

— Повірите, "богородицю" ще до великодня скурив! Що вже бамага добряча: тоненька та вилежана! Кинулася на трійцю Килина за "богородицею", щоб Ванько їй про вспеніє прочитав, а я й палітурки на горище закинув. Металася вона, металася й за іконами, й поза діжею... А я сидю під яблунею. "Шукай, — думаю, — шукай! На небі вже твоя "богородиця"! З димом, хай бог простить!"

— А воно ж ото на тім світі даром не пройде. Як посадять на сковороду, та тою самою "богородицею" й підсмажуватимуть.

— А що поробите? Його ж, паперу того, не накупишся! Та що вже про мене казати? Я не з дуже праведних... Он дід Оверко і в петрівку, і в спасівку щороку говіє, а й той не втримався. "Діянія" докурює... Сяде на призьбі, розгорне: "І бистьвнезапу с небесе шум, яко носіму диханію бурну й ісполні весь дом, ідеже бяху сидяще".

Слова які!

А він витре сльозу:

— Прости мене, господи, грішногої ДРРРР!

Один тільки вже листочок зостався... А далі вже що робитимемо, так іне знаю. На все село одиноднісінький часослов у Панаса залишився... Ще його покійний дід в Олексіївці на ярмарку купили! Та й з того вже хтось титульну сторінку одідрав...

Так коли трапиться яка газетка, — дайте, спасибі вам!

...Дав! Дав із своєю "усмішкою". Не страждать же людині!

* * *

Отже, як бачите, на селі з "корисними" книжками скрутно. Нема!

Полоскотіть, будь ласка, правління "Село — книга". Село думає, що за два роки вже можна всі місця перечу хати.

Навіть ті, що ніколи не свербіли...

Тут у нас чутка є, що "Село — книга" чимало в Москві книжок закупила тих, що там не йдуть... У нас вони підуть...

Коли вони російською мовою друковані та ще з такими словами, як "аперцепція", "кон'югація", "девальвація", "пертурбація", "сигналізація" й "акація", то тут їх в одну мить розхапають...

Таких завтовшки "закрутять", як у зав. торгвідділом "Село — книги" права нога! Так чекаємо!

Скільки там їй, "Село — книзі" тій, часу "треба, щоб до села книжку довести?"

Два роки, бачимо, що мало. Ну, почекаємо ще два роки... А тоді самі писатимемо, самі й друкуватимемо. Івашко вже казав оце:

— Со воно за лиха така година: урока тобі завдадуть, а со, ти його з батькового картуза вчитимес? Тйбо, сам собі книжку напису!..

Отаке!

"ОХ І ЛІКУВАЛИ НАС..."

1921 рік... Бачите: он на колодках баба сидить у синенькій кохті, в полотняній спідниці, в теплому платку й у величезних "солдатських" черевиках?

Знаєте, хто то такий?

То пасічанський "професор", баба Палажка, що вже років чи не з п'ятдесят непохитно й непорушно стоїть (чи сидить) на варті охорони здоров'я пасічанського населення.

Бабі Палажці, що ото на колодках сидить, років уже з дев'яносто, але рука в неї й досі тверда, і як середньовічний лицар колись меча держав, так баба Палажка міцно держить у своїй руці іржавого ножа, коли "одхватує" пупа новонародженому' рабу божому Свиридові чи рабі божій Килині...

— Таїнственная баба! — каже кровельщик Гнат Порфирович. — Усьо знаїть!

У тої "таїнственной баби", в її старечих борознявих руках "тайни життя і смерті" богом дорученого їй населення...

— Чилі какая, примерно, бешиха, чи там глаз, чи пристріт, чи сояшниця, — баба етая, ну, как ото рукою знімаєть... Такая ото баба... Уп'ять же таки: зуби, переполох, простуда, чилі какойнебудь вас "огник" поприщить, — усьо ето баба Палажка достоменно проізошла й на все еті болісті їй простотаки вроді рукою махнуть... А що вже возьміть, примерно, "пупи", какіє вам будіть завгодно, пускай то будіть пуп мужеськой чи, наоборот, женський, ето бабі Палажці без уніманія: як оріхи лущить... Даа! Баба, безусловно, знающая, ну, вже ховатися нічого, — таїнственная баба... Нічого не поділаєте: такая в неї работа. Медицинская...

Баба Палажка, помойому, значно професоріша від самого професора.

Бо що таке професор чи доктор?

Вони тільки по книгах можуть здоров'я охороняти.

А баба Палажка без книжок і закони деякі видає ("закривай дитину чорною хусткою, бо зглазять!" і т. д.), і сама безпосередньо власними руками, власним язиком і власним іржавим ножом охороняє те здоров'я...

— Ніякі дохтурі ваші цього не зничтожать, а я зничтожу!

Це так про бешиху...

— Он у Пріськи. Не володіла Маринка правою ручкою, а лівою добре володіла... Привела до мене: тепер однаково обома не володіє... А то тільки однією!.. А ваші дохтурі те зроблять?!

Отака в нас баба Палажка, наш пасічанський професор!

"Зничтожає" баба всілякі хвороби: й хірургічні, і внутрішні, й хвороби на очах, і на зубах, і жіночі, і всілякі інші.

Я вже не кажу про такі хвороби, яких ви ні в якій патології не знайдете, — це найстрашніші й найрозповсюдженіші серед пасічанців хвороби — переполох і з г л а з.

Хірургічні хвороби

Всі хірургічні на селі хвороби поділяються на дві великі групи.

Перша група — Бешиха.

Друга група — В и х.

Виху трапляється не багато...

А бешиха — так це пошесть... Сила її на селі...

Бешиха узнається з таких прикмет:

— Бабусю! Щось у мене ліву кульшу розперло й смика. І під груди підпира... І млосно мені, млосно, ніби оце перед вами не я сидю, а хтось сидить! Ох! Ох! Ох!..

— Не ти сидиш?! Хтось сидить?! Вона, моя голубонько! То вона! Сідай, серце, на покуті! Зараз ми її знищимо! Як не вмиш, рибонько, — жива будеш!

Вона — значить, бешиха...

Ліки від бешихи, як і взагалі всі ліки в баби Палажки, "патентовані"...

Від бешихи дуже помагає такий лік:

Хвору садовите на покуті, повертається до ікони й жарите тричі: "Отче наш, іже еси на небеси..."

Після того підходите до хворої, лапаєте те місце, де болить, потім обтираєте пальці свої, ті, що брались за хворе місце, об власні губи, берете свого ножа й, прикладаючи його рубя гострим кінцем до болючого місця, дванадцять разів пошепки проказуєте:

— Ішла божя мати з Києва, стріла спасителя. Я тебе буду прохати рожденному, хрещеному (ім'я) од бешихи шептати. Сімсот сімдесят бехів, беханців, стрічних, річних, вітряних, прозорливих, жіноцьких, мужицьких, парубоцьких, дівоцьких з неї крові не пити, костей не ломити.

Потім повертається та:

— Тьху! Тьху! Тьху! (Тричі). Нехай вона собі йде, а вам бог помагає!..

Так треба проробити дванадцять раз... І все...

Будьте певні, що, як не вмиш, — живі будете...

"Вих" уже інша хвороба... І ліки до неї інші.

Тут уже перед "прийомом" ліків не "Отче наш", а "Богородицю" треба тричі всмалити, а потім уже й ліки од виху.

"Ліки" такі:

— Замовляю кості рожденному, хрещеному (ім'я) од виху й зсилаю на очерети, на болота. І тут тобі нестояти, червоної крові не пити, кості не сушити. Не я помагаю, бог помагає...

Так само:

— Тьху! Тьху! Тьху!

Через рікдва, дивись, як корова язиком ваш "вих" ізлизала.

До хірургічних хвороб стосується й кровотеча в усяких випадках.

Від "крові" ліки швидкі, сильні й безапеляційні. Ось вони:

— Їхав чоловік стар, кінь під ним кар, по рослинах, по дорогах, по притонах, по містах. Ти мати руда жильная, жилистая-тілесная, зупинись, назад повернись. Стар чоловік тебе збирає, на покой зогріває. Коли коню води не стало, так щоб і тебе, руда мати, не бувало. Пухземля — одне сім'я. Буде помойому — слово моє кріпке!

Тьху! Тьху! Тьху! (Це обов'язково).

Найголовніше в цих "ліках" ("од крові"), як ви й самі помічаєте, слова: "Пухземля —

одна сім'я". Глибоко змістовні. Впливають, як гумовий жгут. Як тільки покажете, кров так і стане як укопана.

Хвороби на очах

Звуться більмом. Усі очні хвороби — всі вони більмо. Інших нема. Ліки дуже добрі. Таких ліків і покійний професор Гіршман не знав.

Пізнати більмо дуже легко в кожної людини (принаймні його легко впізнає баба Палажка).

Коли до вас приходять хвора й держиться за око, ви зразу кажіть:

— Більмо! Я так і знала.

І зразу ж, щоб не затягти хвороби, й починайте:

— Господи, поможи! Пресвята богородице, мати помошнице! Стань мені в поміч, у рожденного, молитовного (ім'я) більмо з ока ізігнати. Їхав святий Юрій на білім коні з білими хортами білого зайця ловити. Білого зайця не впіймали, — у рожденного, молитовного, хрещеного (ім'я) більмо з ока ізігнали. Йшли три отці святі, за ними три звірі люті: перший чорний, другий білий, третій сірий. Як узділи — більмо з'їли...

Тьху! Тьху! Тьху!

Зубний біль

Це — дрібниця. Вмить, в одну мить зацілює, тільки покажіть тричі:

Місяць у небі, Медвідь у лісі, Камінь у полі, Всі ви три брати

Як зійдетесь у чисте поле гуляти,

Тоді тільки в (ім'я) молитовного й хрещеного.

Почнуть зуби грати.

Тьху! Тьху! Тьху!

Оце "Тьху! Тьху! Тьху!", як бачите, обов'язкове при всякій хворобі. Без "Тьху! Тьху! Тьху!" нічого не допоможе.

Жіночі хвороби

Є тільки одна жіноча хвороба. Зветься вона сояшниця. Це — коли "золотник не на місці". Хвороба дуже серйозна, й лікувати її треба вмючи. Але нашому "професорові" це все одно, що... не найду підходящого порівняння.

Логіка в лікуванні сояшниці є. І навіть велика. Раз "золотник не на місці", значить, його треба поставити на його власне місце. От і все! Як це зробити? Треба знати. І баба Палажка це знає. А Наркомздрав, напевно, не знає й улаштовує різні гінекологічні лікарні, родильні доми і т. ін. Витрачає силу грошей... А воно треба тільки покласти в макітру трохи конопель, запалити й приставити ту макітру вінцями до пупа. Ніби така велика "кровососна банка". Воно як потягне — й перетягне "золотник" на своє місце... Але тут треба високого хисту, щоб не допустити до того, що і всю хвору втягне в макітру. Як тільки вже макітра втаскала в себе весь живіт, треба шарахнути по макітрі макогоном.... Воно й "одпустить"... А "золотник" уже на місці, як живий.

Що макітра пропаде, то нічого: для того, щоб людину од смерті врятувати, можна макітрою пожертвувати, хоч би й яка дорога вона була.

Забув іще сказати про "внутрішні" хвороби.

Із "внутрішніх" хвороб найчастіше трапляється нутряна сибірка.

Нутряна сибірка — це хвороба, від якої здебільша мруть, хоч і ходять до баби Палажки якраз тоді, як перші півні кукарікають.

Але завжди запізнюються...

— Позавчора, голубочко, треба було б прийти, а тепер навряд чи допоможу!

— Та позавчора я ще здорова була!

— Ніні! Треба було, треба!

А взагалі "охорона народного здоров'я" на селі була поставлена дуже добре. "Медичних пунктів" у кожному селі було по п'ятьшість, коли не більше. "Ліків" так само чимало. Навіть багато. Я гадаю, що коли б їх було хоч трішки менше, не так би заробляли попи на "сороковустах".

Р. С. "Молитви" (вищенаведені) мені пощастило позаписувати, хоч і з великими труднощами та хитрощами. Баби не дають їх, бо "вони після того теряють силу"...

ЯК МИ КОЛИСЬ УЧИЛИСЬ

Дуже рано починалася за старих часів професійна на селі освіта.

Тоді вона починалася, коли Банька або Одарочку було вже "одлучено" і коли Ванькові або Одарочці сорочка підіймалася вище того місця, про яке ви зараз думаєте, і зав'язувалася вузлом на спині.

— Щоб не закаляло! А то воно в мене, вибачте, на втори слабеньке.

Ванько (або Одарочка) у цей час свого віку вже міцно трималося за материну спідницю і весь час:

— Мамо! Моні!

— Ось не мамай мені над душею! На ось дубця, пожени гуси за ворота. Він у мене хороший хлопець! Пожени, пожени! Мама на базар поїдуть, гостинця куплять! Отак, отак їх! Гиля, кричи, гиля! Отак! От цяця Ванько! От цяця! А Меланя кака, — вона мами не слухає! Жени! Жени!

Це були перші й найраніші кроки нашої освіти.

Гуси — це був перший і обов'язковий етап нашої освіти.

Програма нашої освіти у нас на селі складалася на підставі споконвічних традицій і на підставі життєвих умов.

Їхніми інструкціями ми керувалися, за їхніми вказівками ми йшли.

Так, значить, перша наука — це гуси.

Пасти гуси, впасти їх так, щоб у чужі копи не вбралися, пригнати додому всіх до одного — це була програма нашого "технікуму", першого, сказати б, курсу.

Коли ви цього іспиту не складете, коли у вас одберуть денебудь у чужому просі або на чужій стерні картуза або ж ви, навчаючись поціляти, бахнете гусеня грудкою по голові і приженете додому замість восьми гусенят семеро, — крім того, що на вас буде побито новоноговісінького віника, вас ніколи не переведуть на вищий курс.

Вищий курс — це свині.

Самі ж ви, певна річ, розумієте, що це вже справа далеко серйозніша, ніж гуси.

Свиню ви вже в самій сорочці не впасете. Тут уже обов'язково потрібні були

штани... Хоч і з прорішкою ззаду, а проте штани, та ще й на одній підтяжці.

Замість дубця потрібний невеликий кийок.

Цю справу доручалося громадянинуві від шести років. Раніше — ні. Бо тут треба було певної вже кваліфікації, а найголовніше — поважності.

Сказати:

— Аляї Бодай була вона тобі здохла! Це не те, що невинне й наївне:

— Гилягиля!

Тут уже треба було, щоб свиня почувала, що над нею є верховне начало, треба було вчасно й уміючи вхлудити її кийком, не хапаючись і не нервуючись, а свідомо своєї гідності, ніби так, між іншим, прослати на вигоні басом:

— А куди ж ото ти пішла? Кажу, га? Куди, ряааба? А потім солідно додати:

— Сибірки на тебе нема!

"Володарем" над свинями ми були до 10–11 років. Потім ішли такі "курси" вищої освіти: Телята. Вівці. Корови. Коні...

Переступивши на телячий курс, вже "дозволялося" вкрати в батька паперу й закурювати цигарку з кінського кізяка або прохати в прохожих (тільки не з свого села!):

— Дядю, закурить нема?!

— Нема!

— Так дайте ж хоч сірничка!

В цей час (узимку) починалася й загальна освіта в місцевій церковноприходській або в народній школі...

Звичайно, коли була та школа та були чоботи, щоб у школу ходити.

Дійшовши до кінського курсу, ввечері вже можна було, пригнавши коней додому, вискочити на вулицю на колодки.

Коли мати, було, почнуть:

— Уже, сибіряко, хата тобі чимсь тхне? Уже на вулицю? Можна було матері відповісти:

— Та!

А як батько почнуть, краще мовчати. Бо в батька аргументи були значно солідніші:

— Ти не той, не дуже! Що ото чоботи вже "бутилками" пристроюєш? Ти мені дивись! Поб'ю на сукиному синові істика до цурки!

Батькові іноді тільки можна було сказати, та й то потихеньку:

— Та я хіба, тату, що?! Я ж — нічого...

Кіньми закінчувалася освіта в нашому "технікумі". Освіта в "технікумі" провадилася однаково для хлопців і дівчат.

З певними, розуміється, відмінами: одночасно з "технікумом" хлопець вчився погоничувати, тесати, стругати, а дівчинка — коноплі брати, тіпати, прясти, вишивати.

А далі функції хлопчачі й дівчачі різко розмежовувалися: хлопець ішов на плугатаря, на косаря, а дівчина на полільниківку й на в'язальницю.

Співати вчилися разом на колодках. Співать — це обов'язково, як дихати.

Закінчувалася наша освіта материними словами:

— Женить би вже лобуряку слід! Або:

— Та моя вже доросленька! Кума казали, що Іванів Максим уже напитував! Мабуть, так у м'ясниці й обкрутимо! Час уже!

Кінець був нашій освіті.

А тепер як подивишся — і семилітки, і десятилітки, технікуми, інститути, університети, академії... Ой як "тяжко" тепер нашій молоді! Нам було значно легше!

1923-1954 рр.

ЖНИВА

Почались жнива... Жнива!!! Ще раз: Жнива!!

Чи зрозуміле це слово отій мільйоновоголосій, мільйоновоокій, мільйоноворукій і мільйоновоногій потворі, що містом зветься?

Зрозуміле?

Зрозуміле їй це наше сільське найурочистіше, найголовніше, коли хочете, й найсвятіше (Так! Ще й найсвятіше) дійство в тій "месі", що зветься трудженням селянським життям?

Коли б то воно було зрозуміле, й у вас би отам у місті був би такий урочистий настрій. І у вас би зменшився галас на базарі, й у вас би хоч на хвилю припинили швендяти по пасажу, за золотими десятками ганяючись!

— Завтра починаємо!!

І в цій "завтра починаємо" і радість, і надія, кінець остраху перед невідомим, і гордість творця, що до кінця довів велику укохану справу...

* * *

Сьогодні почали...

Дивіться, он як іде з косою Митро Хведорович! Придивіться-придивіться...

Хіба так, таким поступом, ішов цар на коронацію?! Ніколи в світі!

З такою погордою, з такою свідомістю важливості й святості моменту?

Митро Хведорович сьогодні розпочинає жнива...

І Домаха йде за ним, і Миколка біжить, за спідницю материну тримаючись, і Устя Гришка несе!

Всі йдуть...

Ідуть, бо сьогодні "тато зито косити починають"...

І пастухи сьогодні худобу ближче до поля надержують, і гуси до нив наближаються (стерню почули!), і свині вже чомусь не на вигоні під лісом, а на шляху між нивами спориш щипають...

Усе живе сходиться, все живим вінком ниви оточує, щоб на власні очі бачити перший покіс, щоб на власні вуха чути перший дзвін коси з грабками...

* * *

Митро Хведорович поважно мантачить косу... Не спішить: повагом усе.

— Дзеньдзень! Дзеньдзень!

Кінчив.

Хреститься. Відходить на два кроки від межі й...

— Ррраз!

Коса гадюкою поміж колоссям вискакує носком на межу... Грабки бережно несуть колосся і рівненько кладуть на покіс.

Почали...

Рівномірно, як годинник:

— Ссшш! Ссшш! Ссшш!

І хилиться покірне золоте жито й спокійно лягає покосом...

* * *

Лізу на млин, дивлюсь: на межі стоїть...

— Он... Он... Он...

Білі постаті поміж збіжжям...

Нахиляється... Випростується... Косять... В'яжуть...

Уродило...

А це все!

Митро Хведорович веселий... Митро Хведорович лукавить...

Спідлоба зирне на "половину", всміхнеться й "нажме"... "Половина" з граблями вже на півручки ззаду... А Митро Хведорович "нажимає"...

Навмисне, бачу, "нажимає" й потихеньку всміхається... "Оце, — мовляв, — за всі твої "ледащі", за всі "трясці", за всі "лежебоки"!" Ось тобі! Ось тобі!

І як метелик той, в нього коса... Аж свистить!..

* * *

— Митре Хведоровичу! А дайте я!

— Ви?! Таке?! І куди там вам? Нате, спробуйте, подивимось...

З острахом беру косу... Колись косив... Власне... Ну, нехай буде "косив"...

— Ррраз!

— Дзень! І... носком у землю...

— На п'ятку, на п'ятку налягайте!.. Давай "на п'ятку"...

Виніс... Виніс у другий раз...

Почуваю, що збоку воно трохи "ритмічніше" виходить... Ану, не піддайсь! Ссшш! Ссшш!

Он, дивіться, дядя косить! А другий:

— А хто дяді штани носить!..

Став...

— Ну, шейміні ж тобі пастухи! Зіпсували весь ритм! А вони, іродові діти, аж качаються на межі...

— Нате, Митре Хведоровичу! Буде на сьогодні!..

— Що?! В городі воно роботать охвитней?!

"Охвитней, — думаю собі.— Ти тут, щоб свої три чверті десятини викосить, вивів он усю сім'ю, з шестимісячним Гришком і до вечора (а може, ще й завтра) будеш потом обливатися й матимеш двадцять п'ять пудів жита... А в городі... В городі, Митре

Хведоровичу, за півгодини ворочають тисячами пудів твого жита в "облігаціях" та "в вагонах"... І сам ворочає... Один... І потім не обливається. А "Зоя Владимировна" чи "Клара Соломоновна" зі своїми "Севкою" чи "Абрашкою" на веранді сидять, та ще й під парасолькою... Щоб кольору на обличчі не зіпсувати... Он як у городі, Митре Хведоровичу..."

Хиляться... Хиляться... Хиляться... Колоски хиляться...

Хиляться, щоб на той рік знов буйно зазеленіти.

Щоб на той рік і милувати, й лякати свого хазяїна, Митра Хведоровича, селянина.

Милувати й лякати до такого ж дня, як і сьогодні, коли на политих потом чорних ланах українських урочисто відбуватиметься "меса" трудового селянського життя.

І так століття й тисячоліття...

НА ГОМІЛЬШУ!

Отак, як із хвіртки вийдеш, так праворуч поміж хатинок дорога простяглася. То на Гомільшу. А Гомільша — то село на високійвисокій горі, оточене лісами, лісами, лісами... Колись, кажуть, там фортеця якась була й гора нібито руками невільницькими насипана...

Хочете — пройдемося?!

Тільки прошу дарувати: хоч у мене й є "кореспондентський" квиток, але я не з тих, що ото:

"Наше авто, ніби незадоволене, суворо стогнучи й ремсвуючи, вискочило на горбик... А за горбком село... А за селом річка сріблом блиснула... А в селі як побачили наше авто, так і старі, й малі, й гусята, й поросята, й телята, й курчата — все гетьчисто повискакувало на вулицю... Шапками махають! Паламар у дзвони б'є! Корови ревуть! Столітній дід упав навколішки й зняв руки до неба!"

Одне слово, "власного кореспондента" зустрічають!

Так, кажу, я не з таких "власних". У мене "авто" своє... Аж двоє їх у мене, коли хочете! І ніяка лиха година мене не зустрічає. Хіба Пилипів Лапко вискочить спеціально, щоб залишити "власного" вашого без останніх штанів...

А коли вам заздрісно на тих "власних", що автом своїм православних по селах лякають, так що ж: понюхайте запальничку, щоб і вам бензином завоняло, та загудіть поавтячому разів зо два.

Тоді справді, може, Килина через тин на вас подивиться, щоб потім повернутися до Степана та покрутити пальцем біля свого лоба: "Чердак, мовляв, у того "панка" не справний! Гуде!"

Ну, ходіте!

Ціпка тільки не забудьте взяти... А то жарти жартами, а, їйбо, Лапко штани порве, він такий!

Ну так (хай уже буде помодному) "вискочили" ви за село...

От, братця, краєвид!

Чорт його знає, як можна отак до ладу всі оті ярки, оті байраки, зруби, ліски й ліси попристроювать?!

Ліворуч у вас яр! Великийвеликий яр, зеленими рушниками обгорнутий. А по рушниках тих низенький чагарник візерунками стелиться!..

А отак просто великий ліс... Там вовкулака живе. Миколка сам його бачив... Воно таке руде й, як побачило Миколку, мекнуло та в ліс... Тільки зашелестіло...

А праворуч того лісу молодий зруб, дубовими хащами шелестить, ясеночками поскрипує... І пахнепахне! І суницями, й полуницями, й чебрецем, і материнкою...

А шлях упав поміж тим лісом та зрубом, упав і посунувся вниз, туди, туди, де ліщина натовпом, як на мітингу, рукамивітами "галасує"...

Що, якби на оцьому місці, де я стою, та поставити якогонебудь поета?! Та він би вам таких образів понастругував, ліве око примруживши, що хай бог милує!

Бо ж таки красиво!

— Ну до того ж у нас за селом ловко! — казала Христя мені вчора...

І таки справді ловко!

— Що так придивляєтесь? Може, козу дику побачили? Вони в нас тут є! Здрастуйте!

— Та так замислився! Доброго здоров'я!

— На Гомільшу?

— Атож!

— Ходімте разом... Веселіш буде!

— Ходімте!

Це "хохол" один із Свинарного... Очевидно, такий самий хохол, що його зустрів і Вс. Вольський в "Пролетарии" ч. 134 від 29—VI ц. р... Попавсятаки йому в "Дорожніх зсписах". Тільки й різниці, що у Вс. Вольського без лапок. Такі вже ті "хохли" треклятущі, що хоч святи його, хрести його, а він "хохлом" і залишається... Навіть на що вже т. Ленін — і той не зміг з нього тавра того зчистити... Хоч і писав Володимир Іллєч, що "в нас і досі українця "хохлом" звуть, татарина "князем", кавказця — "восточньш человеком", але що Вс. Вольському — Ленін, раз він пише "Дорожні ескізи" і раз йому раз у раз "хохли" на дорозі зустрічаються... По "Малороссии" ж хлопець їздить... Хіба він винен?

До ліщини дійшли... Гущавина — оком не проткнеш... Алея затишна та зелена!

— Ну, й хороше ж отут! Дивіться, мов мур зелений та живий!..

— Та не погано! Гущавина яка! Торік тут один поляк, біженець, дітей своїх і жінку сокирою зарубав! Місце, щоправда, примітненьке... Хороше місце! Рік шукатимеш, чортового батька знайдеш...

Далі дубняк молодий. Непрочищений, з ліщиною переплітається... Шумить, шумить...

— Ех і лісок! Років через двадцятьтридцять які велетні будуть. Хоч кораблі будуй!

— Підходящий лісок! Два місяці тому гомільшанського чоловіка з перерізаним горлом ізнайшли! І коні пропали, й хід! Залізний хід! З млина борошно віз... За таких коней тепер мільярдів з п'ятдесят оддай! Та й то чи купиш! Хороший лісок! Добряче дерево!

— А жита, жита! Бач, яке хвилюється... Просто броненосця на нього пускай!

Скороскоро вже коси задзвенять! Дивіться, як хороше, коли під лісом жито! Тіні які! Кольори які!

— Та що й казати?! Замилуватися можна! Тут завжди жита добрі... Земля не виснажена... Це на корчуватому, — колись ліси великі стояли!.. Земля тут була добра. Цей рік ще й дощів у нас обмаль, а доброго, дощового літа так жито до верховіття добирається... Та густегусте, мов очерет... Крок зробив у нього, й ніхто тебе не знайде... Торік, як косили, так два тіла знайшли зарубані... А так, якби не жнива, вікувати б їм там! Де ж таки в такій гушавині вглядиш їх?.. Добра земля, добрі місця... Красиві місця!..

Далі зруб молоденький...

— Ох і полуниць! Дивіться, дядьку... Он! Он! Он! Захрясло прямо... Отут, мабуть, бабам роботи! А чого не видно нікого?.. Таки не збирають, чи що?!

— Тааак! Ягідягід! Як землі! Чому не збирають? Збирають! Ген там поза тої неділі пішли з Гомільші по ягоди, так ік вечору поприбігали голісінькі. Що сміху було?! І сорочок поодбігали!.. Пороздягало щось у зрубі... А ягід у нас дуже багато... І хороші ягоди! Ех і місця тут у нас! Благословенні місця!

Ось і Гомільша!

Високависока гора, за нею шпилі церковні сторчать... Йдемо на гору...

Думається: "Чиї руки цю гору клали? Скільки їх? Скільки було сліз, нагаїв, крові?! А тепер вільні гомільшани на вільній горі... І навіть із такої високої гори нігде ні однісінького пана не вздриш... Скільки око хватає — все наше!"

Надвечір — назад!

Ліси, зруби, жита, ліщина...

Подорожній на Пасіки...

— Чого ви так швиденько забираєте? Краса яка! Дивіться, он шлях, як у пащу якогось чорного звіра вскочив... Сідайте, відпочинемо!

— Ні, дядечку, давайте краще швидше додому... Красиві місця. Благословенні місця...

— Та не біжіть так! Боїтесь, чи що?!

— Та хто там боїться?! І чого б я боявсь?! Поспішаю, дуже поспішаю! Чекають на мене.

Хоч би хоч ліщинку проскочить!

Р. С. Банди, що бешкетували були в цих місцях, тепер уже знищені...

ПРОПАЩІ ЛЮДИ

Злива на сільраду нашу. Паперова злива!

Голова так іще сяктак пливе, горічерева, а секретар уже захлинається.

Отот пірне... Отот пірне...

Поринає й плаче... Гіркими слізьми плаче:

— Коли ж уже, доленько милосердна, припиниться! Як пішов "дощ" з революції, так дедалі більшає, дедалі скаженішає... Та ні на човні від нього не врятуєшся, ні на пароплаві від нього не втечеш!

Ви не бачили нашої сільради. А навіть коли б і побачили, ніколи б не подумали, що в такій маленькій, біленькій, чистенькій хатці йде така страшна боротьба з грізною стихією. Ніколи б вам і на думку не спало, що в тій хибарці двоє людей захлинаються в паперах, що вже ось три роки ливом ллють з "райвиконкомської хмари".

163 двори наше село має.

860 чоловіка їдців у нашій селі.

Тихі собі двори, тихі собі їдці. Тихо їдять, хоч і добре їдять.

Так от на оці сто шістдесят три двори й на тих вісімсот шістдесят їдців уже до 1 липня "випало" більш як п'ятсот номерів "уходящих" та штук шістсот "виходящих".

Це ж іще не було гарячої пори. Вона тільки осьось наближається...

Єдиний с.г. податок надходить. Це для сільради "жнива"...

Тут уже що ж буде?

"Злива з градом" буде!

Щодня, що білого дня:

"Райісполком приказиваєть невідкладно..."

І щодня:

"Сельсовет ув ответ на ваше предпісаніє уведомяєть..."

І то на день райвиконком разів із десять "приказиваєть", а сільрада разів із десять "уведомяєть..."

Та добре ще, якби було на чім "уведомяєть".

А то на старих "ділах" колишньої "розправи" доводиться "уведомяєть", бо ні паперу, ні на папір.

Це тільки так звані "текущі діла".

А різні не "текущі", а просто "стрибаючі"?

Коли тобі: "на протяженні 24х часів, в протівном случає ви будете арестовани".

Такі так само мало не щодня!

А ви знаєте, що наша сільрада має десять форм щомісячних звітових відомостей, що її вона має подавати кожного п'ятого числа?

Яких?

Ось яких!

1. Відомість, скільки в селі дворів, їдців, з поділом на чоловіків, жінок і т. ін. Ця відомість має 15 шпальт!

2. Відомість на земельну площу (17 шпальт!),

3. Відомість про число худоби в селі (19 шпальт!).

4. Відомість про число мертвого інвентаря (26 шпальт!).

5. Відомість про число фондових участків (18 шпальт!).

6. Відомість про число прокатних пунктів (14 шпальт!), де щомісяця пишеться: "Прокатних пунктів нет". Щомісяця це пишеться!

7. Відомість про засівну площу (18 шпальт!).

8. Відомості про колективні господарства (11 шпальт!).

9. Анкета гідротехнічного обслідування (12 шпальт!), де щомісяця постановляється

в одній шпальті, що село має 15 зрубових колодязів.

10. Відомість про покривні (злучні) пункти на 11 шпальт, де в одній із шпальт урочисто щомісяця проставляється "2" (два бугайці), а в другій "1" (кнур).

Не забувайте ж, прошу вас, що це постійні, щомісячні відомості, які не торкаються різних періодичних сільських кампаній!

Може, цікаво, скільки й яких списків склала наша сільрада за останні дватри місяці не постійних, а, сказати би, "кампанійських"?

Нате!

1. Списки на трудгужподаток.
2. Страхові списки на будівлі.
3. Списки засівні на озимину.
4. Списки засівні на ярину.
5. Страхові списки на худобу.
6. Списки єдиного с.г. податку.
7. Списки подв. маєткового податку.
8. Списки садибного..."
9. Списки загальн. гром..."
10. Земельний список...

Все це не списки, а "списочки". Аркушів у них, аркушів, аркушів!..

І все це роблять у нас Яким Федорович (голова) й Назар Григорович (секретар), які ще ж мусять "в свободное от занятій урем'я" орати й сіяти, косити й молотити, бо їм, як і "простим" людям, їсти хочеться і які "в противному случае будуть арестовани"...

У сільраді, в шафі, в самісінькім низу, є чимало книжок з підписами: "Пасічанський сільський староста". Там є і "входящі", й "ісходящі".

Приїдьте колинебудь до нас та й порівняйте ті "входящі" з теперішніми "входящими". Я порівнював.

І виходить, що тоді "входило" до розправи на рік с т одвісті папірців і "виходило" так само.

А тепер, коли станете на дверях у нашій сільраді, так ті папери не "входять" і "виходять", а натовпом "пачками" влітають і вилітають.

Як бджола з вічка!

Пишуть, і пишуть, і пишуть, ї пишуть...

Подописувалися до того, що вже отаке пишуть:

"В с. Гомельше на рогатому скоте появилась сібірская язва, что установлено ветерінарним врачом, который падаєт скоропостіжно". Тут — "упадеш".

Московська "Правда" нещодавно багато писала про боротьбу з паперовою зливою взагалі, а статистичною зокрема. Треба боротися!

Треба, бо недалечко той час, коли на наших пасічанських цвинтарі будуть дві свіжі могили. І написи на тих могилах будуть такі:

"Тут покоїться прах раба божого Якіма Федоровича Володимирова, голови

Пасічанської сільської Ради, утопшого в паперах во царствії твоєм".

А другий такий:

"Тут поховано секретаря Пасічанської сільської Ради Назара Григоровича Головню. Знайшли мертвим під "входящими".

А й Яким Федорович, і Назар Григорович хороші люди й хороші, зразкові робітники.

І сільрада в них як писанка, і школа в них ремонтується, і все в них вчасно, і все в них у порядку.

Не губіть їх!

У ХВОСТІ СИЛА

Пече...

До того пече, що дід Панас, той, що ніколи в світі без шапки за ворота не виходив, сьогодні стоїть за ворітьми, рукою очі затуливши, без шапки й кличе:

— Ацяцяцяцяцю!

Кури під погрібником. Гуси в холодку, під "потребилівкою" (вже чотири роки замкнена стоїть!), а Йванів лошак, риженький, той, що з нього:

— Ну й кінь буде! От, брат, кінь!

Та й не вдивительно: з заводським ізлучав — от воно й лошак як лошак!

Так той лошак стоїть на вигоні, сонячними списками проткнутий, та головою тільки: Тактак! Тактак! На все, мовляв, "согласний".

Вискочиш із хати (вискочиш, звичайно, в такому вигляді, як тільки на селі можна з хати вискакувати), так і те, в чому вискочиш, хочеться з себе здерти...

Дереш за шкуру й лаєшся, що в тебе груди не на гудзиках. Розстебнув би так на всі зразу, розпанахався, щоб дунуло туди й видуло з тебе оті сорок ступенів Реомюрових.

До одинадцятої наближається...

В повітрі камертони золоті:

Дззз! Дззз! Дззз!

Медяні камертони, що на спаса бабі Мелашці коржі солодитимуть, а на страсть свічку зліплять.

Тріскатиме й плакатиме перед "усіх сверблящих радості" та свічка жовта, старечими бабиними Мелашиними руками зсучена, а баба Мелашка стоятиме навколішках, битиме поклони:

— Покрий нас, заступнице, чесним твоїм семафором...

І плакатиме баба Мелашка, благаючи в "заступниці" "семафора" на свою сиву голову, похилу, бо звідки знає баба Мелашка, чи "семафор" у "заступниці", а "омофор" на залізниці, чи "омофор" у "заступниці", а "семафор" на залізниці...

Камертонам медяним нема до того діла: Дззз! Дззз! Дззз! Вони працюють...

В ліс! Під грушу, під дуба, під ліщину!.. Під чорта, під диявола!.. Під що завгодно, бо пече!.. Бо свердлом гарячим голову твою просвердлює оте око вогняне, що виткнулося з блакитної перини поміж двох пухкеньких хмарокподушечок!

...В лісі... Ху! Ніби віялом махнуло... Лежиш, і все тобі байдуже...

Чи вб'є Пілсудський Шептицького на двобою, чи Шептицький Пілсудському черепну розколеть коробку... Так тільки іноді думка, як кирпичина, в голові повернеться: "Краще, якби той того, а той того... Обопільно".

...Пече...

* * *

— Тррр!.. Куди, ряба?! Та куди ж ото ти, ряба? Кажи, га? Тррр! Тррр! Та бодай же ти йому була ж іздохла! Тррр!!!

В лісі содом... Тріщить ліщина, летить сухе гілля... Якась шалена лавина мчить лісом до узлісся...

І в цім галасі, в цій бурі тріску й лопотіння, як вибухи гарматні, виривається люто, тривожно, з плачем:

— Куди, Манька?!

— Куди, Мура?!

— Куди, Рижа?!

— А не здохла б вона тобі?!

— Тррр! Тррр! Тррр! А лавина мчить...

Ось вискочила Мура на узлісся... Очі дикі, червоні... Тремтить уся... Стала...

Замість хвоста автомобільна шина...

— Тррр, Мура! Тррр! ...Ніби гарячим залізом жигнуло!..

Опукою б'є на місці, підстрибує, як молода сарна, люто кидає задніми ногами, хвіст скручується ще щільніше...

— Ммме!

І стрілою в яр!..

Бере бар'єр, як премійований скакун, і котить житом, просом і огірками до колодязя...

За нею "колбасою" смалить Митрів третяк половий...

Він іде якомсь вихиясом. Голова йому збоку, передніми ногами забирає так, ніби хоче ними вхопити щось перед себе, пригорнути його, стиснути й поперти далі... В нього "ммме" мужнє, люте й загрозливе... Хвіст — обичайкою...

На мить зупиняється перед тиномбар'єром... Раптом рвучко б'є лівою задньою, і вже "обичайка" його тільки мигтить серед колосся...

Мура вже позад нього...

...Хвилина... Й розгорнутою колоною вихором жарить уся череда...

Молодняк іде жартуючи, "з колінами"...

Поважна Чорна, що "вже оце восьму весну все бички й бички" в ар'єргарді, як "коміческа старуха" за балетом у веселій оперетці...

...Тину нема. Стирчать тільки кілки...

І плаче, ' випростуючись, жито, плаче просо, плачуть огірки...

А з лісу, наближаючись до узлісся, біжить спотикаючись:

— Тррр! Тррр! Тррр!

— Не впасеш, лобуряко?! Не впасеш?!

— А що я йому зроблю, як вони мов показалися!

— Показалися?! На вулицю так на налигачі не вдержиш, а худоба так у житі?!

— Самі впасіть! Закрутить хвоста та й подалось! Що я його, за хвоста весь час держатиму?

— І держи! Бачиш, що задирає, візьми й "оддери"! Лясь! Лясь! Лясь!

— Я більше не буду! їйбо, не буду!..

* * *

А Онисько:

— І от же лиха личина! Одрубай йому хвоста — мух нема чим одгонити... Залиш йому хвоста — дрочиться...

Становище безпорадне.

МЕД

Мед — штука солодка!..

Це найстаріший у нас пасічник дід Глушко так. Сидимо на пасіці, люльками попахуємо, на бджілок милуємося.

А вони дощем золотим на сонці до вічка падають. І гудуть, гудуть, гудуть... — Гудьоть! Медок несе!

— Хороша, дідусю, комаха! Маленька така, жвавенька... А дивись, на зиму й буде з чим шулики їсти!

— Тваринка дійсно бідова!.. Ач, як гудьоть!.. Дааа! Загук і я оце якось! От, брат, загук! Думав, що анба мені! Не буде, думав, старого Глушка!

— А ви чого "загули"? Побджолячому, чи як?

— Побджолячому... Як хряснувся, так думав, чи хоч цурпалки стара позбирає. А все язик наш поганий! Не вдержишся, скажеш, согрішиш, от воно тебе й кине! З бджолами треба похорошому... Божа вона тваринка й порядок любить...

— А що сталося, діду?

— Сталось... Таке сталося, що й досі, в три погибелі зігнувшись, ходжу... Роя збирав... Тільки ото підобідали, вийшов у садок, дивлюсь: гонить... Я за колодку, за драбину й чекаю, де сяде... Сів, бачите, он на тому бересточку... Воно хоч і височенько, а щоб невдобно, сказати не можна! Драбина достає, і колодку підставити можна так, що струснеш — і все! Мій, думаю, буде! Підставив драбину, поліз... І колодку в самий раз пристроїв, і все... Тільки наважився струснути — воно, лиха личина, хай бог простить, тільки — дззз! Та в самісінький же вам ніс: раз!

Та так же болюче, як ніколи!

Одмахнувся! Сльози тільки: кап! кап! кап! Чую, жене мого носа! Як рисаком жене! Труснув ще...

А воно штук із десятків у лоба як ужарять!

— Чорти б вас!..

Тільки ото промовив "чорти", коли це: Трісь!

(А колодку з роєм держу!)

Трісь! — та як поперло, як поперло, так, їйбо, хай бог простить, сажнів з п'ять, ноги

вгорі, а голова вниз, летів, як яструб. А потім як кинуло, аж кавкнув. Кинуло та ще й колодку на голову наділо! Так вони як рвонули мене з усіх боків, то я як висмикнувся із колодки, та як ударив, так у сажі з кабаном опинився...

Упав та й стогну!

Виволокла стара з сажа, на силу очуняв! Запричащався. Такого вони мені меду дали! Отаке буває...

"Ото не чортихайся, раз із бджолами діло маєш", — каже стара.

Так воно таки правда! Я вже запримітив: раз по пасіці чорта згадав, тікай краще. Особливо як за роєм лізеш.

Чорт, знаєте, та ще при трухлявій драбині завжди таку халепу вам устругне...

А мед... мед, що й казати, штука солодка...

ЯК Я РИБУ ЛОВИВ

Раанок! Не ранок, а вірші!

Угорі — небо. Вниз — земля. А передо мною ставок... Ви знаєте, що таке ставок?

Це така великавелика глибока з землі тарілка, а в ній не "Supe a la peisanne" (так у "Ренесансі" пишуть), а вода.

А у воді — риба, раки.

Моє завдання як рибалки впіймати оту рибу, а коли трапиться то й рака.

Це одно.

Друге: мати з отого всього: 1) насолоду, 2) відпочинок душі моєї розхристаної і 3) юшку із свіжої риби.

Для того з собою взяв:

а) Обов'язкову постанову № 118 Харківського губвиконкому (правила, як ловити рибу),

б) сантиметр,

в) циркуль,

г) парасоль (сонце!),

д) кошика, де вмістилося б півдесятка тарані, пляшка перцівки ("довоєнного качества"), 2 ф. хліба й ін.,

е) посвідчення особисте, є) учотну картку,

ж) удку,

з) жінку.

Все, значить, що полагается. Закинув...

— Ключють, дядя?

— Проходь! Проходь! Свого часу клюніть! Пішов... І вже здалеку на голос "Гречаників":

Удіть, дядя, удіть,

А вечерять чосьто будіть.

"Смійся, — думаю, — смійся!"

Перші дві з половиною години стоїчно дививсь у ставок і думав: "Отже, дивись: кисень з воднем, якенебудь H₂O, а скільки риби має..."

А я, можна сказати, людина, homo, а хоч би тобі паршивенька тулька!..

Коли це: плигплигплиг! Поплавок!

Сіп!

— Є!! Ага! Лови, жінко, ловиловови! Держи! Впіймала?

— Є!

— Карасик? Давай сантиметр. Давай циркуль. Давай обов'язкову постанову Губвиконкому. Як там сказано? "Карась не менш як три вершки. Міряти від середини ока до задньопрохідного плавника". Добре! Шукай око!

— Є!

— Шукай середину ока! Найшла? Став сантиметр. Тааакс! Держи! Шукай задньопрохідний плавник!

— Я не знаю де!

— Шукай ззаду! Раз задньопрохідний, значить, ззаду! У проході! Найшла?!

— Та нема!

— Зоологію забула? Чого вас по тих гімназіях учили? Давай сюди!

— Ой! Уже!

— Що вже?!

— Виплигнув! У воду! Ононон! Поооплив!

— От іще! А ще й на курсах була! І у Вукоопспілці служила! Паршивої риби не вдержиш!..

...Плигплигплиг! Поплавок.

— "Прочая риба"?! Скільки там для "прочої" одміряно?

— Три вершки!

— Давай сантиметр! Око є! Перевертайсь, "прочая". Де тут у тебе той "плавник задньопрохідний"?.. Нема! Дивись: плавника нема! Шука од'їла! Як же тепер?

— А я не знаю!

— Викину! Іди назад у став! Плавають тут без "задньопрохідних"! А потім відповідай!

— Ооо! Рачок! Іди, йди, йди! Ну, дивись, як там раки? Де їх вимірять?

— Два вершки! Від кінця голови до кінця хвоста!

— Давай сантиметр! Почнемо від голови.

— Та то ти з хвоста починаєш!

— Як із хвоста?! Це ж "шийка"! А на шії й голова!

— Та то хвіст, а не шия! Сам нічого не знаєш, а лаєшся!

— Не все тобі 'дно, чи од хвоста до голови мірятиму, чи від голови до хвоста?

— Ну?!

— Вершок і сім восьмих! Іди к чорту! Пливи! Не міг на паршиву восьмушку вирости?! А теж лізе!

...Ходім додому!

Вечеряв "дядя" не "чтосьто", а тараню.